

УДК 636.2.033

© 2015

*Л.О. Тимченко,**кандидат
сільсько-
господарських
наук**Національна
академія
аграрних
наук України*

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА В УКРАЇНІ

Мета. Проаналізувати тенденції та напрями інтенсифікації м'ясного спеціалізованого скотарства в Україні, що стане відправною точкою для розроблення механізмів ефективного ведення галузі, та удосконалити систему її оцінювання. **Методи.** Монографічний, порівняльно-розрахунковий. **Результати.** Через фізіологічні особливості худоби, зокрема зниження інтенсивності зростання м'ясної продуктивності з віком тварин, зменшувалось валове виробництво яловичини на одне скотомісце за ряд років. Під час вибору технології важливою умовою є застосування об'єктивної системи оцінювання їх ефективності. За наявного рівня виробництва без додаткових матеріальних і трудових витрат підвищення виходу валової продукції можна досягнути прискоренням обороту одного скотомісця, використовуючи високу енергію росту молодняку і зменшення до оптимального часу утримання тварин до забою. **Висновки.** Для більшості технологій спеціалізованого м'ясного скотарства характерне органічне поєднання інтенсивних та екстенсивних факторів виробництва. Об'єктивнішим для оцінки ефективності галузі буде застосування показників накопичення капіталу і виходу продукції на одне скотомісце (а не на голову худоби) протягом 5-річного періоду.

Ключові слова: м'ясне скотарство, інтенсифікація, система оцінювання, скотомісце.

Постановка проблеми. Невідповідне вживання понять інтенсифікація та екстенсивне ведення галузі щодо м'ясного скотарства та недостатнє вивчення впливу цих процесів на ефективність розвитку галузі зумовлюють актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Для ефективного господарювання та інтенсифікації виробництва (поняття, що широко застосовують у науковій літературі) потрібно проаналізувати ці процеси щодо ведення спеціалізованого м'ясного скотарства.

Трактування поняття «інтенсифікація» неоднозначне, хоча в основі його — лат. *intensio* — напруження, посилення і лат. *facio* — роблю. Інтенсифікація — комплексний економічний процес розвитку виробництва завдяки застосуванню ефективніших засобів виробництва і його організації [10, 22].

Еволюція поняття «інтенсифікація» відбувалася у кілька концептуальних етапів — від витратного до результативного і, нарешті, до інноваційного.

Вирішальним фактором інтенсифікації сучасного виробництва та економічного зростання є науково-технічний прогрес, завдяки якому розробляються і впроваджуються вищого рівня методи, технології, створюється принципово нова техніка, зменшуються витрати живої та уречевленої праці на одиницю продукції, підвищується рівень управління, використання технічних, матеріальних, природних, фінансових і трудових ресурсів. Цей процес загалом має назву інноваційного [6].

Слід також мати на увазі, що інтенсифікація передбачає підвищення ефективності віддачі не лише додаткових вкладень, а й тих ресурсів і засобів, які вироблені раніше

і вже функціонують у виробництві.

На відміну від інтенсифікації, екстенсивний розвиток суспільного виробництва, що базується на кількісному зростанні його засобів, є витратним шляхом [10]. Екстенсивне економічне зростання відбувається завдяки розширенню додаткового за збереження рівня технологій і якості ресурсів.

Проте на практиці інтенсивний і екстенсивний процеси розвитку виробництва органічно поєднані. Підвищення рівня інтенсифікації виробництва хоча і зумовлене науково-технічним прогресом, але здійснюється із залученням додаткових ресурсів і у кожний наступний період часу потребує відповідних витрат. Використання таких екстенсивних витрат у підсумку має забезпечувати підвищення інтенсифікації виробництва [24].

Особливості сільськогосподарського виробництва, зокрема, стабільно несприятливий стан погодних умов, специфіка організації виробничих процесів і використання біологічних об'єктів, потребують окремого підходу до оцінювання процесу його інтенсифікації.

Спеціалізоване м'ясне скотарство — найбільш ризикована і екстенсивна галузь сільського господарства, оскільки через природні особливості використовує витратні технології, а основою виробництва у м'ясному скотарстві є корова з телям, що зумовлює довготривалий (42–45 міс.) період незавершеного виробництва. Завдяки інтенсифікації відбувається зростання обсягів виробництва і підвищення рівня використання ресурсів, зокрема біологічних об'єктів. Проте і природні фактори, які є основою сільського господарства, безпосередньо впливають на рівень інтенсифікації виробництва [22].

Рівень інтенсивності скотарства характеризують показники: виробничі витрати, забезпеченість основними і оборотними засобами, рівень годівлі, витрат праці та інших вкладень на 1 гол. худоби. Використовують і додаткові показники: частку племінної худоби, породний склад стада, структуру стада, частку продуктивного і підтримувального корму в раціоні тварин та інші, що опосередковано характеризують величину додаткових витрат на 1 гол. худоби [7, 8, 23]. Тобто поряд з показниками інтенсифікації використовуються показники екстенсивного розвитку.

Серед основних напрямів інтенсифікації сільськогосподарського виробництва виокремлюють використання ресурсо- та

енергоощадних технологій, біотехнологій, спеціалізацію і концентрацію виробництва, нові форми організації [3, 9, 23].

Зважаючи на накопичений значний аналітичний матеріал щодо біологічних особливостей розвитку тварин, науковці наголошують на необхідності враховувати те, що за умови інтенсивної експлуатації тварин відбуваються істотні зміни традиційних технологій утримання і годівлі тварин. Збільшення фізіологічного навантаження на тварин призводить до порушення обмінних процесів і, як наслідок, до зниження якості продукції тваринництва або зменшення обсягів її виробництва. Водночас одним з пріоритетних напрямів у тваринництві визначається освоєння нових методів інтенсифікації тваринництва, розроблення ефективних біотехнологічних способів стимулювання приросту живої маси і прискорення статевого дозрівання молодняку великої рогатої худоби [11].

Поєднання напрямів інноваційного, біотехнології і концентрації виробництва знайшло широке використання у розвинених країнах світу. Так, у США, де вирощування великої рогатої худоби займає майже 90% тваринницьких угідь (до них входять як пасовища, так і поля, де вирощують корми), завдяки коригуванню фізіологічних особливостей тварин, застосуванню біотехнології та системи організації виробництва від середньої корови нині отримують м'яса на 23% більше, ніж у 1976 р. [14].

В Україні, за розрахунками учених, м'ясне скотарство може бути конкурентоспроможною галуззю завдяки концентрації виробництва, впровадженню сучасних інноваційних технологій інтенсивної відгодівлі, кращому доступу до фінансових ресурсів і ринків збуту, інтеграційним процесам — від виробництва кормів та інших ресурсів до переробки і реалізації продукції, виходу на експортні ринки [25]. Так, продуктивність великотварних підприємств значно вища серед підприємств з відгодівлі великої рогатої худоби, а розрахунковий розмір цих підприємств — не менше ніж 2–3, а комплексів — 3–6 тис. гол. [15].

Однак спеціалізованих великих підприємств в Україні — небагато. Серед численних рекомендацій щодо раціонального використання виробничих ресурсів і підвищення якості виробленої продукції — використання дешевих кормів власного виробництва, зокрема, раціональна експлуатація пасовищ упродовж 220–270 днів завдяки сезонним

отеленням корів. За різними оцінками молодняк досягає високих вагових кондицій у 18–20-місячному віці — жива маса тварин — 450–500 кг, 75% якої сформовано на пасовищі, середньодобові прирости за весь період вирощування становлять 700 г, а продуктивність худоби на культурних пасовищах — понад 1 кг щодоби [4, 12].

Передумовою розвитку таких «дешевих» екстенсивних технологій виробництва яловичини з повним циклом є створення і раціональне використання культурних пасовищ інтенсивного типу, особливо зрошуваних, на яких незалежно від погодних умов одержують по 80–100 ц/га і більше кормових одиниць, що в 2–3 рази дешевше, ніж вирощування інших зелених кормів. Природних кормових угідь у нашій країні майже 8,5 млн га, з них пасовищ — 5,47 (частка у загальній площі — 9,1%, у площі сільськогосподарських угідь — 13,3%), а також сіножатей — 2,41 млн га [13, 17].

Ці та виведені із сільськогосподарського землекористування землі, зокрема орні землі (через прогресування процесів деградації та ерозії ґрунтів), можуть бути використані для створення інтенсивних культурних і поліпшення наявних пасовищ. Йдеться про потребу комплексного гармонійного розвитку кормовиробництва і скотарства.

Водночас, за висновками багатьох досліджень технологій вирощування молодняку, пасовищне утримання поступається стійловому [14, 15].

Щодо організаційного напрямку інтенсифікації, то опосередкований сприятливий вплив на розвиток спеціалізованого м'ясного скотарства матиме розвиток молочного скотарства. Відповідно до тенденцій розвитку світового молочного ринку передбачається зростання виробництва молочної продукції майже на 4% — до 8,5 млн т [1], що, крім підвищення продуктивності корів, потребуватиме розвитку молочного стада. За інтенсифікації молочного скотарства багато країн світу в результаті стали перед проблемою перевиробництва молока. Тому у визначених країнах-виробниках молока існує обмеження щодо кількості корів або їхньої продуктивності. У нашій країні, яка відчуває гостру потребу у збільшенні м'ясного поголів'я, регулювання обсягів споживання молока, зокрема використання можливих надлишків, доцільно спрямувати для годівлі телят м'ясних порід. Йдеться про комплексний розвиток

молочного і м'ясного скотарства на одному підприємстві, про реалізацію давно визначеного технологічного способу «виховання» здорового розвиненого молодняку в молочний період годівлі на ранніх стадіях розвитку, який зумовлює отримання максимальних приростів худоби на пізніших стадіях розвитку [19], отримання повновагових туш у відносно молодому віці м'ясної худоби і відповідно забою її у коротші терміни, що здешевлює виробництво яловичини. Зокрема, існує досвід економічно вигідного вирощування по 2–3-є телят під корово-годувальницею [2, 18, 21].

Щодо оптимального періоду вирощування худоби (від народження до забою) у рекомендаціях виробництву, на жаль, не враховувались особливості вікових фаз розвитку тварин, незважаючи на накопичену значну базу результатів досліджень ще з 60-х років минулого століття. Широко застосовували сезонну перетримку худоби за помірною та низькою рівнів годівлі. За таких умов до 18-місячного віку тварини не досягали відгодівельних кондицій, тому широко практикувалося дорощування або відгодівля худоби додатково ще 4–6 міс., що значно збільшувало собівартість продукції і погіршувало її якість. Розвитку цих процесів сприяла цінова політика держави. Особливо цінувалася худоба жирної вгодованості, а споживача орієнтували на споживання «зрілої» яловичини; потрібної живої маси, за яку виробники отримували найвищі надбавки до ціни, тварини досягали у 2–2,5 року.

На жаль, принципів інтенсифікації вирощування великої рогатої худоби не враховано і в сучасних програмних документах розвитку галузі. Цільовою програмою «М'ясне скотарство» [16] для забезпечення рентабельного ведення галузі передбачено підвищення продуктивності худоби (середньодобовий приріст живої маси худоби всіх статовікових груп — до 775–800 г, вихід телят на 100 середньорічних корів — 85–87 гол., витрати кормів на 1 ц виробленої живої маси, зокрема годівлю корів, — до 14–14,2 ц к.од.). Серед основних стратегічних напрямів розвитку виробництва яловичини учені Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» [20] визначили розширення виробництва яловичини завдяки розвитку м'ясного скотарства (довести середню живу масу худоби, що підлягає забою на м'ясо в сільськогосподарських підприємствах, до 450 кг, підвищити середньодобові прирости живої маси тварин

у 2015 р. — до 700 г і у 2020 р. — до 850 г. Тобто знову не регламентовано вік забою худоби. Проте інтенсивне, отже ефективне, м'ясне скотарство розпочинається з рівня продуктивності тварин 1000 г за добу, про що свідчать досвід країн — виробників яловичини.

Деякі автори пов'язують зниження рівня інтенсифікації з меншою кількістю виробленої валової продукції в розрахунку на одиницю площі за результатами щорічного аналізу [5]. Проте, виходячи із специфіки сільського господарства, природним є вплив негативних факторів на процес виробництва по-особливному кожного конкретного року, а особливо форс-мажорних обставин. У м'ясному скотарстві заміна біологічних активів, які можуть припинити через це існування, рівнозначна ліквідації виробництва. Як бачимо, про інтенсифікацію не йдеться, навіть за умов якісного удосконалення засобів виробництва та використання прогресивних технологій.

Слід врахувати, що через нестабільні економічні умови, інфляційні процеси, зростання цін на матеріально-технічні ресурси, які значно випереджають зростання цін на продукцію галузі, і відповідно збільшення поточних витрат виробництва, кількарізову переоцінку основних виробничих фондів, що не означає збільшення їх натурально-речових обсягів, останніми роками відбувається тенденція до зниження інтенсивності сільського господарства, або ж його деінтенсифікація [3, 9].

Мета досліджень — проаналізувати тенденції та напрями інтенсифікації м'ясного спеціалізованого скотарства в Україні, що стане відправною точкою для розроблення механізмів ефективного ведення галузі, та вдосконалити систему її оцінювання.

Методи досліджень — монографічний, порівняльно-розрахунковий.

Результати досліджень. В умовах господарювання, що постійно зазнають змін, вивчення рівня інтенсивності сільського господарства у динаміці за допомогою вартісних показників не буде об'єктивним. Для цього доцільніше послугоуватись натуральними показниками.

Ефективність використання великої рога-тої худоби як основних засобів залежить від напруженості її експлуатації і швидкості обігу. Проте слід врахувати, що основою виробництва яловичини є використання фізіологічних особливостей тварин і регулювання періоду вирощування молодняку до забою.

Крім збільшення вагових кондицій худоби, за наявного рівня кормовиробництва без додаткових матеріальних і трудових витрат підвищення виходу валової продукції можна досягнути прискоренням обороту 1-го скотомісяця, використовуючи високу енергію росту молодняку і зменшення до оптимального часу утримання тварин до забою.

За результатами дослідження продуктивності та віку «готовності» до забою молодняку худоби української м'ясної породи чернігівського і придніпровського типів за умов технології замкнутого відтворення стада (Державне підприємство «Дослідне господарство «Поливанівка» Державної установи Інституту сільського господарства степової зони НААН») нами виявлено закономірність — через фізіологічні особливості худоби, зокрема зниження інтенсивності зростання м'ясної продуктивності з віком тварин, а також внаслідок подовження віку забою худоби зменшувався валовий вихід виробленої яловичини за ряд років з 1-го скотомісяця, тобто виробництво продукції на одиницю площі. З подовженням утримання худоби з 15- до 18-місячного віку за 5 років втрачалося 1–7% продукції, а до 24-місячного віку — 5–17% залежно від породних особливостей. До того ж від тварин м'ясних спеціалізованих порід отримано м'ясної продукції на 10–20% більше порівняно з худобою молочних порід.

Використання подовженого 5-річного аналітичного періоду повніше ілюструє процес інтенсивності використання худоби. За цей час у результаті вирощування масивніших пізньоспілих генотипів тварин на 1-не скотомісце отримано на 35–75 кг (забійна маса) більше яловичини порівняно з меншими породами і на 125–145 кг більше порівняно з тваринами молочних порід, а м'язової тканини — на 55–130 і 125–180 кг відповідно, що дорівнює продукції однієї додатково вирощеної тварини за 5 років на 1-не скотомісце.

Подовження віку вирощування і забою худоби, нехтуючи фізіологічними закономірностями розвитку тварин, призводить до втрат яловичини, однак дорога технологія утримання молодняку у підсисний період у спеціалізованому м'ясному скотарстві, а також недосконала система розрахунків за вирощену продукцію без врахування її якості й найважливіших споживчих характеристик заходять у суперечність з об'єктивною потребою скорочення термінів реалізації молодняку на м'ясо й інтенсифікації галузі.

Доплата виробникам яловичини за досягнення високих вагових кондицій худоби, зданої на забій, частково рятувала збиткову ситуацію, але призводила до викривлення фінансового стану галузі. Ці умови спонукали виробників яловичини подовжувати відгодівлю худоби понад 2 роки. Як наслідок, значна частина м'яса, яка має потрапити до споживача, підміняється жиром, адже численними дослідженнями доведено зростання інтенсивності синтезування жирової замість м'язової тканини в організмі тварини після її 20-місячного віку.

Недосконалість технології м'ясного скотарства і системи розрахунків за продукцію (використання дотаційних цін), які діють усупереч біологічним і споживчим характеристикам продуктивності тварин, призвели до парадоксальної ситуації. За нашими розрахунками, за 5 років за вирощування молодняка

до 24-місячного віку отримали найменшу кількість продукції (м'язова тканина), але це вигідніше порівняно зі строками здачі на м'ясо худоби у віці 15 і 18 міс. Тривалість періоду вирощування тварин штучно збільшується.

Отже, потрібно розробити механізм зацікавленості виробника в забої худоби молодшого віку з метою використання високої продуктивної здатності тварин. Такий підхід до організації інтенсивного м'ясного скотарства спонукає до пошуків механізмів об'єднання підприємств з виробництва яловичини, переробки сировини та торгівлі м'ясною продукцією на корпоративних засадах. Побудова єдиного ланцюга відносин — від виробництва сировини до її повної переробки і кінцевої продукції споживання — перспективний напрям розвитку галузі та збільшення валового виробництва яловичини.

Висновки

Враховання фізіологічних особливостей тварин на всіх етапах індивідуального розвитку для регулювання періоду вирощування молодняка до забою є істотним важелем впливу на ефективність спеціалізованого м'ясного скотарства. Враховуючи особливості більшості технологій спеціалізованого м'ясного скотарства, що використовуються в нашій країні, відповідним є поняття не інтенсифікація галузі, а інтенсивне використання худоби. Використання показників накопичення капіталу і виходу продукції на 1-не скотомісце (а не на 1 гол.

худоби) може бути об'єктивнішим для оцінки ефективності м'ясного скотарства. Період аналізу ефективності використання основних засобів і результативності м'ясного скотарства має бути не менше 5 років, враховуючи технологічні особливості вирощування худоби. Для вибору технології та оцінки ступеня напруженості скотарства потрібно, застосовуючи порівняльний аналіз витрат і результатів виробництва в кожному конкретному випадку поєднувати інтенсивні та екстенсивні фактори виробництва.

Бібліографія

1. *Агроновости*. Перспективи молочного ринка на наступний рік. (Електр. ресурс). — Режим доступу: <http://eizvestia.com/zhizn-video/full/782-agronovosti-perspektivy-molochnogo-rynka-na-sleduyushhij-god>.

2. *Багрий Б.А.* Методи і системи розведення мясного скота в племенних і товарних господарствах/Б.А. Багрий, Г.С. Азаров//Науч. тр. ВАСХНИЛ. Племенная работа в мясном скотоводстве. — М., 1980. — С. 42–52.

3. *Березівський П.С.* Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств/П.С. Березівський, П.Н. Особа//Економіка АПК. — 2009. — № 6(174). — С. 18–25.

4. *Буркат В.П.* Стан та перспективи розвитку м'ясного скотарства в Україні, загальнодержавні і регіональні аспекти/В.П. Буркат//Державна книга племінних тварин великої рогатої худоби

волинської м'ясної породи; за ред. О.В. Білоуса. — К.: Державний науково-виробничий концерн «Селекція», 2005. — Т. 1. — С. 3–8.

5. *Васюта В.Б.* Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва/В.Б. Васюта, В.В. Мормуль//Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». — Дніпропетровський держ. агр.-екоп. ун-т, 2013. — № 11.

6. *Гацура Я.Т.* Методологічні положення інтенсифікації аграрного виробництва на інноваційній основі/Я.Т. Гацура//Економіка АПК. — 2005. — № 6. — С. 61–63.

7. *Дамдинжалов З.М.* Условия и факторы повышения эффективности интенсивного скотоводства/З.М. Дамдинжалов//Матер. науч.-практ. конф., посвящ. 70-летию Бурятской ГСХА. — Улан-Удэ, 2001. — С. 35–39.

8. *Дергач І.В.* Інтенсифікація та інтенсивність розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні//І.В.Дергач//Економіка АПК. — 2007. — № 3. — С. 43–45.

9. *Дорогань Л.О.* Інтенсифікація виробничих процесів в аграрних підприємствах//Л.О. Дорогань// Вісн. Полтавської держ. агр. акад. — 2011. — №1. — С. 323–328 (Електр. ресурс). — Режим доступу: pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/323.pdf

10. *Економічна* енциклопедія: У 3-х томах. Т. 1/ Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.

11. *Жалов Ж.Н.* Биотехнологические способы интенсификации мясного скотоводства: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. биол. наук/Ж.Н. Жалов. — Бурят. гос. с.-х. акад. им. В.Р. Филиппова. — Улан-Удэ, 2010. — 19 с.

12. *Звіт* про діяльність Національної академії аграрних наук України за 2006–2010 роки та 2010 рік/ В.В. Адамчук, О.М. Жуковський, О.С. Сидоренко. — К.: Аграр. наука, 2011. — С. 200.

13. *Зось-Кіор М.В.* Ефективність використання сіножатей і пасовищ та перспективи трансформації земельних ресурсів/М.В. Зось-Кіор. — Луганський нац. агр. ун-т. (Електр. ресурс). — Режим доступу: file:///Downloads/vddau_2012_2_47%20(2).pdf

14. *Канзіг Р.* Дилема м'ясоїдів/Р. Канзіг//National Geographic Україна. — 2014. — № 11 (20). — С. 68–95.

15. *Месель-Веселяк В.Я.* Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України/В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — 198 с.

16. *Наказ* Мінагрополітики та УААН №372/99 від 21.10.2003 «Про розвиток галузі спеціалізованого

м'ясного скотарства в Україні».

17. *Підвищення* продуктивності сіножатей і пасовищ/А.В. Боговін, О.Н. Карпенко, Б.М. Сидорчук та ін.; за ред. А.В. Боговіна. — К.: Урожай, 1986. — 388 с.

18. *Полумисков П.Г.* Выращивание телят методом спаренного подсоса/П.Г. Полумисков// Животноводство. — 1986. — № 5. — С. 51–52.

19. *Свечин К.Б.* Индивидуальное развитие сельскохозяйственных животных/ К.Б. Свечин; под ред. Н.Н. Колесника. — К.: Изд-во УАСХН, 1961. — С. 332–353.

20. *Стратегічні* напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. — 182 с.

21. *Сусоев Е.* Выращивание телят на подсосе/ Е. Сусоев, В. Есиков, О. Чердинцева//Животноводство России. — 2000. — № 4. — С. 30–34.

22. *Суть*, поняття та показники інтенсифікації (Електр. ресурс). — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1373112036285/ekonomika/sut_ponyattya_pokazniki_intensifikatsiyi.

23. *Ткаліч О.В.* Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва/О.В. Ткаліч//АГРОСВІТ. — 2007. — № 23. — С. 8–12.

24. *Швець О.М.* Управління процесом інтенсифікації промислового виробництва/О. М. Швець// Наук. вісн. нац. лісотехнічного ун-ту України: зб. наук.-техн. пр. — Львів: НЛТУУ. — 2008. — Вип. 18.1. — С. 216–219.

25. *Шлапак О.В.* Стратегічні напрями розвитку галузі м'ясного скотарства в Україні/О.В. Шлапак// Економіка України. — 2013. — № 3. — С. 57–65.

Надійшла 20.01.2015.